



De kracht van cultuur

Er wordt verhit gediscussieerd over bezuinigingen op kunst en cultuur. Het lijkt steeds moeilijker geworden een goed aanknopingspunt voor de verantwoordelijkheid van de overheid te vinden. Misschien is dat wel de kern van wat cultuur is.

Een beklemmend verhaal is me altijd bijgebleven. Het gaat over een man die - na één of andere ramp - de laatste overlevende is. Hij is letterlijk alleen op de wereld. Om zijn tijd te verdoen reist hij rond, door verlaten steden. Op een gegeven moment komt hij in een groot museum, in New York, waar hij ongestoord de grootste kunstwerken bekijkt. Het zegt hem niets, het zijn holle, levenloze vormen, omdat er niemand is om zijn ervaringen mee te delen. De afgelopen periode is er verhit gediscussieerd over de bezuinigingen op cultuur. Het is interessant en tegelijkertijd ook frustrerend te zien hoe de discussie verloopt. Interessant, omdat in korte tijd het volledige repertoire aan argumenten voorbij is gekomen. Frustrerend is dat die argumenten elkaar steeds in de staart lijken te bijten.

Misschien komt dat laatste doordat voor- en tegenstanders in twee arena's, op twee niveaus tegelijk met elkaar strijden. Het eerste strijdpunt is de vraag of een zinvol onderscheid is te maken tussen hoge en lage cultuur. Het tweede debat gaat over de vraag waarin precies de legitimering van overheidssteun aan cultuur ligt. In al dat beargumenteer dreigt één ding uit het zicht te verdwijnen, namelijk de kern van wat cultuur is. Terwijl juist daarin misschien een antwoord is te vinden op de vraag hoe het verder met het cultuurbeleid moet.

Hoge en lage cultuur

Is het mogelijk onderscheid te maken tussen hoge en lage cultuur? Men is geneigd ja te zeggen. Net zo goed als onderscheid is te maken tussen een Boeket-reeksboekje en een literaire roman. Het zit in complexiteit, fijnzinnigheid, gelaagdheid. In de kunsten wordt het spel van betekenissen - inderdaad - tot kunst verheven. Pulp dient nu eenmaal een ander

doel en is daarop (als het goede pulp is) efficiënt toegesneden. Niet iedereen beschikt over voldoende baggage om het onderscheid te kunnen maken. Dat is van alle tijden.

Maar in het openbare debat zijn dit soort conclusies niet zomaar te trekken. Drie redenen springen in het oog. De eerste is dat het debat over hoge en lage cultuur door een specifieke 'retorische figuur' wordt gedomineerd. Degenen die het verschil tussen hoge en lage cultuur onbelangrijk of onwenselijk vinden, openen het debat vaak met een provocatieve uitspraak. 'Dat kan mijn dochttertje van vijf ook!', 'Tromboneclubje.' Om er vervolgens aan toe te voegen: 'Ik heb er natuurlijk niet voor doorgeleerd, maar leg maar eens aan mij uit dat ik ongelijk heb.' Dat laatste is een slimme zet, omdat hiermee de valkuil van de 'elitepositie' wordt voorbereid. Een inhoudelijk tegenargument kan eenvoudig worden afgedaan met: 'Als je al zoveel woorden nodig hebt om het aan mij uit te leggen, dan is het natuurlijk wel duidelijk dat het allemaal elitaire onzin en geldverspilling is.' Zo ongeveer gaat dat, niet alleen in het debat over kunsten. Er is weinig weerwoord op deze retorische stijlfiguur gekomen. Misschien heeft dat te maken met het tanend zelfvertrouwen van intellectuelen in het maatschappelijke debat.

Sociale strata

Er is een tweede, meer inhoudelijke schaduw die over het verschil tussen hoge en lage cultuur hangt. Die wordt niet geworpen door retoriek als 'tromboneclubjes'. Het is juist vanuit het linkse intellectuele bolwerk van de sociologie dat al dertig jaar met succes aan het onderscheid tussen hoge en lage cultuur wordt gekrabd. Want sinds de tachtiger jaren wordt bepleit dat cultuur niets anders is dan een contin-

gente verzameling van bezigheden en uitdrukkingsvormen. Onderscheid is niet een kwestie van hoog of laag, goed of slecht, maar voor alles een kwestie van smaak. Smaak wordt bepaald door sociale strata.¹ Als je in gegoede kringen verkeert, dan houd je van Mozart. Als je in sociaal zwakkere kringen verkeert, dan ga je voor Oh, oh, Cherso.

Deze argumentatie heeft in de afgelopen periode een extra dimensie gekregen. Met de opkomst van de moderne media ontstaan nieuwe vormen van consumeren, participeren en creëren. In oneindige digitale netwerken - en met daarbinnen ook afgezonderde *communities* - voltrekt zich een letterlijk oeverloze dialoog, mening op mening, commentaar op commentaar. In die culturele biotoop huist de 'horizontale mens', als een vis aan de oppervlakte, schietend van ervaring naar ervaring, nomadisch surfend op een zee van particuliere uitingsvormen.²

In het publieke debat hebben de sociologische 'critique' en de genivelleerde ervaringsmoraal van de horizontale mens elkaar gevonden in een sterk pleidooi tegen elitarisme in de kunsten. Het is niet meer van deze tijd over kunst en cultuur te denken in termen van hoog en laag, zo luidt de boodschap die door een steeds grotere groep opiniemakers, beleidsmedewerkers en culturele instellingen wordt uitgedragen.

Het is goed mogelijk vanuit het belang van de hoge cultuur tegen subsidie te zijn

Daar komt bij, dat de vraag wat kunst is, niet eenduidig kan worden beantwoord. In onze geësthetiseerde leefomgeving is immers alles vormtaal geworden: gebruiksvoorwerpen, reclames, mode, de openbare ruimte. Nog afgezien van het feit dat smaken verschillen, is ook om die reden 'mooi' geen criterium meer: alles is mooi.³

Of juist weer niet. Met de opkomst van conceptuele kunsten is er een nieuw, voor het publiek verwar-



Als je in gegoede kringen verkeert, dan houd je van Mozart (portret Mozart door Johann Nepomuk della Croce, 1780)

rend, element op het speelveld gekomen: de kunstenaar als onderzoeker van de eigen vormtaal en als commentator op de maatschappelijk context en vooroordelen van het publiek. In een duizelingwekkende spiraal verwijst elk conceptueel werk naar een ander concept.⁴ Of is het werk een *statement*, een shockerende confrontatie. De kunstenaar presenteert zich niet als schepper van iets moois, maar als provocateur die zijn positie als kunstenaar gebruikt om een maatschappelijk debat aan te zwengelen.⁵ Linkse hobby is dan een gemakkelijke inkopper.

De combinatie van de *underdog* retoriek, sociologische deconstructie, genivelleerde ervaringsmoraal en autonome ontwikkelingen in de kunst, heeft de positie van de degenen die het onderscheid tussen hoge en lage cultuur relevant vinden, danig verzwakt. Het lijkt bijna onmogelijk die positie te handhaven zonder in de verdachte, elitaire hoek te belanden.

Subsidie

Het tweede strijdtoneel rond bezuinigingen op cultuur gaat niet zozeer om het onderscheid tussen hoge en lage cultuur, maar om de vraag naar de legitimering van subsidie aan kunst en cultuur. Dat is niet hetzelfde. Want ook als je vindt dat er culturele uitingen zijn die zich wel boven doorsnee uitingsvormen onderscheiden en verheffen (zoals de kunsten van zichzelf beweren), dan is daarmee nog niet ge-

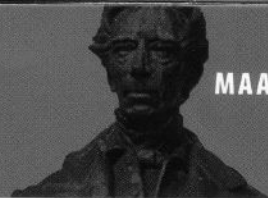
1 Pierre Bourdieu, *La Distinction*, Editions de Minuit, 1979.

2 Alessandro Baricco, *De barbaren*, De Bezige Bij, 2010.

3 Kees Vuyk, *De esthetisering van het wereldbeeld*, Kok Agora, 1992; Umberto Eco, *De structuur van de slechte smaak*, Bert Bakker, 1998.

4 Arthur Danto, *After the End of Art: Contemporary Art and the Pale of History*, Princeton University Press, 1997; Maarten Doorman, *Steeds mooier, over vooruitgang in de kunst*, Bert Bakker, 1994.

5 Cynthia Freeland, *But is it Art?* 2001, Oxford University Press, 2001.



zegd dat ze ook moeten worden gesubsidieerd. Of we het leuk vinden of niet, de relatie tussen kwaliteit van de kunsten en subsidie is omstreken. Het is goed mogelijk vanuit het belang van de hoge cultuur, tegen subsidie of inmenging door de overheid te zijn. In elk geval zijn het niet alleen de 'Filistijnen' die 'een rekening met de grachtengordel' hebben te vereffenen, die pleiten voor radicale herijking van cultuursubsidies.⁶ Ook vanuit kringen in de kunstensector zelf klinken deze geluiden. Subsidies zouden een perverserende uitwerking op de kwaliteit van de kunsten hebben; vermindering van de subsidies zou juist tot opleving in de kunsten kunnen leiden.⁷

Het kabinet refereert in haar *Visie op cultuurbeleid* aan dit verschuivende draagvlak voor overheidssteun aan kunst en cultuur. Culturele instellingen moeten minder afhankelijk van de overheid worden en daarvoor flexibeler en krachtiger. 'Daarom', zegt de staatssecretaris, 'bezuinigt het kabinet op cultuur.'⁸ Wat men ook van dit argument vindt, het feit dat de staatssecretaris zijn - ongekende - bezuinigingen alleen daarmee onderbouwt, is een indicatie voor de kracht die het argument in het maatschappelijk debat kennelijk heeft verworven.

Maar onder de oppervlakte spelen hier meer fundamentele vragen, die niet zo eenvoudig of stellig te beantwoorden zijn. De eerste is welk doel de overheid met de subsidiering van de kunst en cultuur beoogt. De tweede is welke toetssteen de overheid voor haar handelen (of juist afzien van handelen) moet hanteren.

Overheid en markt

Hoe die vragen worden beantwoord, hangt samen met algemene opvattingen over de rol van de overheid in relatie tot de markt. Zo zal rechts eerder geneigd zijn de vraag naar subsidiering met 'nee, tenzij' te beantwoorden en links eerder met 'ja, mits'. Het afbrokkelen van het verheffingsideaal en de toenemende afkeer van de maakbare samenleving hebben de balans sterk in de richting van de rechtse positie getrokken. De financiële krapte in de publieke sector heeft daar een versterkend effect op gehad.

Maar ook voordat die verschuiving optrad, was het al de praktijk dat subsidies aan kunst en cultuur niet alleen *pour l'art* worden verstrekt. Van kunst en cultuur wordt een maatschappelijk effect verlangd, dat zich buiten het belang van het artistieke scheppingsproces beweegt. Het gaat bijvoorbeeld om het bevorderen van nationale geschiedenis en identiteit, inter-

nationaal aanzien, ontwikkeling van (en trots zijn op) toptalent, economische spin-off, leefbaarheid en vestigingsklimaat, sociale cohesie, tot en met het eerlijk faciliteren van hobby en vrije tijd van burgers. Met het meer op de voorgrond plaatsen van deze instrumentele beleidsdoelen heeft de overheid zichzelf als marktpartij ontwikkeld; de rationele overheid koopt als het ware maatschappelijke effecten van de kunstensector (of faciliteert die), omdat zij deze in het algemeen belang acht.

Moet de kunstenaar zijn oren naar de smaak van het publiek laten hangen?

Onder invloed van deze ontwikkelingen zijn we steeds verder verwijderd geraakt van het oude adagium van Thorbecke, dat later door Boekman is uitgewerkt, dat de kunsten om zichzelf van waarde zijn. Het gaat niet zozeer om vragen als: is het mooi of is het vernieuwend, maar is het nuttig en wie heeft er wat aan? Daarmee zijn ook de toetsstenen voor het handelen van de overheid verschoven, het expert-oordeel en de *peer review* worden aangevuld met of vervangen door klantenpanels en indicatoren voor maatschappelijk nut zoals bezoekerscijfers en inderdienvermogen. Het is de vraag hoe deze ontwikkelingen zich tot de kwaliteit van het artistieke proces van de kunstenaar verhouden. Moet de kunstenaar zijn oren naar de smaak van het publiek laten hangen of naar de doelen van de overheid? Is dat niet het paard achter de wagen spannen? Het voert te ver hier alle overwegingen te noemen. Duidelijk is wel, dat het benadrukken van de rol van de markt en het stellen van instrumentele beleidsdoelen als subsidievoorwaarde aan de autonomie van de kunstenaar raakt en dat de gevolgen daarvan op hun beurt omstreken zullen zijn.

Kracht van cultuur

Als men van een afstand naar deze ontwikkelingen, meningen en nuanceringen kijkt, dan valt op dat werkelijk elke uitspraak omstreken is. Vaak om goe-

6 Ronald Plasterk, *Waarom cultuur subsidiëren?* Bart Tromp lezing, *Socialisme en Democratie*, december 2010.

7 Riki Simons, *De gijzeling van de beeldende kunst*, 1997, Meulenhof, 1997; Pim van Klink, *Subsidiering van podiumkunsten, beschaving of verslaving?* Academic & Scientific publishers, 2011.

8 Halbe Zijlstra, *Meer dan kwaliteit, een nieuwe visie op cultuurbeleid*.

de redenen. Het gevaar daarvan is, dat in de hitte van het gevecht de waarde van cultuur uit het zicht verdwijnt, terwijl daar misschien een goed aanknopingspunt is te vinden om een rol van de overheid te kunnen formuleren.

Dit artikel begon met het beeld van de eenzame figuur in het museum. Daaruit spreekt dat - als cultuur al iets is - het toch het delen is van uitdrukingsvormen, ervaringen en meningen. In dat gesprek, in dat spel van vorm, betekenis en identiteit zoeken we onze plaats in relatie tot anderen. Dan is cultuur een dynamisch, levend systeem, waarin we waarden, uitingvormen en identiteiten met elkaar wisselen en confronteren.

De kracht van cultuur ligt in het aanvaarden van haar ongewisheid

De kunsten spelen in dat culturele gesprek een bijzondere, niet te onderschatten rol. Want of het mooi is of lelijk, een kunstwerk vraagt iets van ons dat in het gewone leven niet zo vaak voorkomt, namelijk gebaande paden te verlaten, stokpaardjes weg te leggen, je oordeel op te schorten en je zintuigen te openen. Dat is een gok, een investering. Het is de essentie van contact.

Is het toevallig dat juist degenen die zich tegen de invloed van vreemdelingen in onze samenleving keren, cultuur afdoen als hobby? Inderdaad, wie bevreesd is voor het onbekende, zit niet op een dialoog te wachten. Die is bevreesd voor elke vorm van delen. Maar angst is een slechte raadgever, zij maakt elke cultuur - ook de onze - kapot.

Besluit

De werkelijke vijanden van onze cultuur zijn degenen die haar dynamiek willen smoren. Daarin ligt de ware paradox van cultuurbeleid. De kracht van cultuur, elke cultuur, onze cultuur ligt in het aanvaarden van haar ongewisheid. Het is daarom van maatschappelijk belang het culturele gesprek te bevorderen, zonder de inhoud daarvan te sturen. Het is, figuurlijk en letterlijk, de kunst om dat ongewisse proces te blijven voeden en te faciliteren.

Het bevorderen van kunstenaarschap en het mogelijk maken van autonome kunstproductie en experiment vormen daarin belangrijke schakels. We hebben daarbij een nieuw uitgangspunt nodig: het is in het belang van onze samenleving dat de overheid het culturele vertoog bevordert, zonder te treden in de inhoud daarvan. Dat zou een verdedigbaar en werkbaar adagium van ons cultuurbeleid kunnen zijn, waarmee bovendien de waarden van kunst en cultuur weer in elkaars verlengde worden geplaatst. ■

Groningse dorpen bruisen



Ruim vijftig jaar geleden zag het er voor Noord-Groningen niet best uit. Teruglopen op de werkgelegenheid en migratie van vaak hoger opgeleide jongeren van het platteland naar de stad, de IJsselmeerpolders en de rest van Nederland baarden politici en maatschappelijke organisaties zorgen. De voorspelling was dat deze ontwikkelingen tot ontvolking van het gebied zou leiden. In een sociologische studie werd toen de aandacht op dit probleem gevestigd. Dat onderzoek heeft Jan Dirk Gardenier nu herhaald. De resultaten zijn neergelegd in *Rijk met kleine dorpen. Een sociologisch onderzoek naar het*

platteland van Noord-Groningen (Assen: Van Gorcum, 2012). De leefbaarheid op sociaal, economisch en cultureel gebied in Noord-Groningen is opnieuw tegen het licht gehouden. Enkele conclusies van het onderzoek zijn, dat de leefbaarheid in kleine dorpen juist groter is dan in grote en dat die niet direct afhankelijk is van het voorzieningenniveau. De burgers dragen vooral zelf, door hun activiteiten, bij aan de kwaliteit van het bestaan en de leefbaarheid wordt vooral ook door de nabije aanwezigheid van een grote stad bepaald.